Sog‘liqni saqlash boshqarmasida
davlat xaridlari ustidan
Nazoratni tashkil etish bo‘yicha
uslubiy qo‘llanmasiga
3-Ilova

<u>Tanlov takliflarini baholash yakunlanish bosqichida</u>
korrupsiyaviy huquqbuzarliklar va xavf-xatarlarning asosiy usullariga misollar (chek-list)

Usullar	Usullar va hiylalar tavsifi	Aniqlangan huquqbuzarliklar va xavf-xatarlar to‘g‘risida belgilar
1. Buyurtmachi tomonidan tender to‘g‘risidagi maxfiy ma’lumotlarni oshkor qilish	Buyurtmachi kerakli firmalarga raqobatchi firmalarning narx takliflari to‘g‘risidagi axborotni oshkor qilishi mumkin. Natijada, kerakli firma eng maqbul taklifni beradi va tender (auksion) g‘olibiga aylanadi.	
2. Tenderda ishtirok etishdan bosh tortishga majburlash	Buyurtmachi, kerakli tadbirkorning g‘alabasini ta’minlash uchun, g‘olibga yoki g‘alabaga yuqori imkoniyatga ega boshqa ishtirokchilarga ma’lum bir to‘lov evaziga ishtirok etishdan voz kechishni taklif qilishi mumkin.	
3. Sindikat tenderlar yoki “Raqobatga taqlid qilish”	Davlat xaridlarida qoidabuzarlikning yana bir keng tarqalgan turi sindikat tenderlaridir. Bunday tenderlarda bir shaxs tomonidan boshqariladigan yoki o‘zaro bog‘langan kompaniyalar guruhi ishtirok etib, raqobat ko‘rinishini yaratadi. Ushbu kompaniyalar o‘z takliflari va narxlarini oldindan kelishib oladilar, shuningdek, ulardan kim g‘olib bo‘lishini aniqlaydilar. Ushbu kelishuvdan maqsad shartnoma narxiga sun’iy ta’sir o‘tkazish, uni pasaytirish, saqlab qolish yoki oshirishdan iborat. Bunday kelishuv faqat raqobat illyuziyasini yaratadi va bir nechta shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin, jumladan: Bir xo‘jayinning bir nechta kompaniyasi bor. Ko‘pincha tadbirkorlar qarindoshlari yoki do‘stlari nazorati ostida bo‘lgan bir nechta kompaniyani ro‘yxatdan o‘tkazadilar va ulardan tenderlarda ishtirok etish uchun foydalanadilar. Ular bir-birlari bilan oldindan kelishib, savdolarga ro‘yxatdan o‘tganlarida va savdolarning borishiga jamoa bo‘lib ta’sir ko‘rsatganlarida, oxirgi taklif kelishib olgan ishtirokchilardan birining qo‘lida bo‘lmaguncha, raqobatchilik illyuziyasini yaratadilar. Qolganlar esa hech narsasiz chiqib ketishadi. Ikki yoki undan ortiq kompaniya tenderlarda o‘zaro qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida shartnoma tuzganda, savdolarda o‘zaro ishtirok etganda xarid ishtirokchilarining minimal sonini ta’minlaganda o‘zaro qo‘llab-quvvatlash. Agar boshqa hech kim ishtirok etmasa, ular osongina g‘alaba qozonishadi. Ba’zida yetkazib beruvchilar o‘zlarining savdolariga	

	raqobatni taqlid qiladigan oddiy kompaniyalarni olib kelishadi. Shuning uchun hatto buyurtmalar soni koʻp boʻlgan xaridlarda ham savdolarning turli ishtirokchilarida pozitsiyalar boʻyicha stavkalar (bidlar) bir xil yoki juda yaqin emasligini, ular foizlarda aniq farqlanmasligini tekshirish kerak. Shaxslarning aloqadorligini chuqurroq tahlil qilish uchun kompaniyalar bir xil savdolarda birgalikda ishtirok etib oʻzlarini qanday tutganliklarini tekshirish kerak, bunday kompaniyalar ta'sischilarining aloqadorligini tekshirish ham ma'noga ega. Sindikat ishtirokchilari bilan buyurtmachi yoki tender qoʻmitasi vakillari oʻrtasidagi kelishuv. Sindikat tenderlarida poraxoʻrlik, noqonuniy imtiyozlarni taklif qilish, maxfiy ma'lumotlar almashish yoki korrupsiyaning boshqa shakllari istisno etilmaydi. Ushbu sxemani aniqlash qiyinroq, chunki sindikatga kiradigan turli kompaniyalar tenderda navbatma-navbat yutib chiqishi va uni "sevimli yetkazib beruvchi"dan koʻra qiyinroq isbotlashi mumkin. Bu 22.04.2021-yildagi "Davlat xaridlari toʻgʻrisida"gi OʻRQ-684-son, Qonunning "Manfaatlar toʻqnashuvi" nomli 14-moddasini buzadi. Davlat buyurtmachisining, davlat xaridlari elektron tizimi operatorining, ixtisoslashgan tashkilotning, ekspert tashkilotining mansabdor shaxslari va boshqa xodimlari, shuningdek xarid komissiyasining a'zolari hamda ekspertlar xarid qilish tartib-taomillarini amalga oshirishda oʻz ishtirokidagi davlat xaridlariga doir bitimning natijasi boʻlgan har qanday shaxsiy foydani bevosita yoki bilvosita olish huquqiga ega emas. Sindikat tenderlarida shubhalarni tasdiqlash uchun odatda hujjatlar, bayonnomalar, moliyaviy hisobotlarni tahlil qilishni oʻz ichiga olgan batafsil tekshiruv talab qilinadi, ammo potensial kelishuvni koʻrsatishi mumkin boʻlgan koʻrsatkichlar mavjud: Turli tenderlarda bir xil kompaniyalar tandemining takroriy ishtirokchilari, ayniqsa, agar bu kompaniyalar har doim oʻxshash takliflarni taqdim etsa. Turli kompaniyalarning oʻxshash yoki bir xil takliflari, shu jumladan narxlar, yetkazib berish shartlari, tovarlar yoki xizmatlarning texnik tavsiflari. Kompaniyalar oʻrtasidagi munosabatlar, masalan, umumiy rahbariyat, egalik, manzillar, buxgalter, hujjatlarning imzolovchilari, IP-manzillar, aloqa ma'lumotlari yoki oldingi shartnomalarning umumiy tarixi. Bir xil hujjatlar, masalan, turli kompaniyalarning hujjatlaridagi printerdan olingan bir xil belgilar. Turli tenderlarda bir xil kompaniyalar oʻrtasida gʻoliblarning navbatlashuvi, bu shartnomalarni	

	taqsimlash bo‘yicha kelishuvni ko‘rsatishi mumkin. Yetkazib beruvchilar soni cheklangan oligopolistik bozorlar, masalan, avtomobil yo‘llarini ta’mirlash va saqlash bozori, bunday xavf-xatarlarga ayniqsa moil bo‘ladi. Savdolar paytida takliflarda raqobatning yo‘qligi, masalan, boshqa ishtirokchilar raqobatbardoshroq shartlar yoki narxlarni taklif qilishga harakat qilmaganda. Tender jarayonidagi g‘alati holatlar, masalan, ehtimoliy raqobatchilarning tushuntirib bo‘lmaydigan tarzda chiqarib tashlanishi yoki tender talablarining asossiz o‘zgarishi. Kompaniyalarning bozor ulushi va ularning tenderda yutib olishdagi muvaffaqiyati o‘rtasida nomuvofiqlik mavjud bo‘lganda bozor ulushi va kapitallashtirish tahlili. Savdolarning boshqa ishtirokchilaridan ehtimoliy til biriktirishni ko‘rsatuvchi shikoyatlar.	
4. Yo‘qolgan buyurtmachi	Buyurtmachilar va tender ishtirokchilari o‘rtasida aniq va shaffof muloqotni ta’minlash juda muhimdir. "Davlat xaridlari to‘g‘risida"gi Qonunning 58-moddasiga muvofiq tanlash o‘tkazilishi to‘g‘risidagi e’londa quyidagilar ko‘rsatilishi kerak: davlat buyurtmachisining ishtirokchilar bilan aloqa bog‘lash uchun aloqa qiluvchi shaxslar sifatida belgilangan bir yoki bir nechta mansabdor shaxslarining yoki boshqa xodimlarining ismi, lavozimi va manzili. Muayyan yetkazib beruvchilarga nisbatan afzalliklarga ega bo‘lgan ba’zi buyurtmachilar tender hujjatlari bo‘yicha masalalarni tushuntirish uchun buyurtmachining mas’ul shaxsi bilan bog‘lanishga harakat qilishda tenderning "begona" ishtirokchilariga qiyinchilik tug‘dirishlari mumkin. Bunday qoidabuzarlikning belgilari ta’minot bo‘limi boshlig‘i yoki xaridlar bo‘limi mutaxassisi bilan ishtirokchilar uchun mavjud bo‘lmagan aloqalarning yo‘qligi bo‘lishi mumkin, bu esa tender talablarini tushunishni qiyinlashtiradi va raqobat kurashida ishtirok etish imkoniyatini cheklaydi. Bog‘lanish imkonsizligining eng ko‘p uchraydigan sabablari: **Ko‘rsatilgan shaxsning telefonini yo hech kim ko‘tarmaydi**, yoki u o‘chirilgan. Buyurtmachining mas’ul shaxsi bilan bog‘lanishga urinishlar muvaffaqiyatsiz yakunlanadi, chunki qo‘ng‘iroqlar va xatlarga javob berilmaydi. Elektron savdo maydonchasida operatorning chatiga murojaat qilinganda ham buyurtmachi tomonidan munosabat bildirilmaydi. Tender talablarini tushunishni qiyinlashtiradigan **ma’lumot yoki tushuntirishni sun’iy ravishda kechiktirish** va muloqotda aniqlik va to‘g‘ridan-to‘g‘rilikning yo‘qligi. **Nomuvofiq javob - bu** tender hujjatlarida ko‘rsatilgan aloqa qiluvchi shaxs telefon raqami noto‘g‘ri ulanganligini va savollarga javob berish uning vakolatiga kirmasligini ma’lum qilishi yoki	

	uning telefon raqami aloqa raqami sifatida koʻrsatilganligiga qaramay, berilgan savollarga javob berish uchun zarur bilimlarga ega emasligini tan olishi, "Yoʻqolgan buyurtmachi" tushuntirish berishga tayyor emasligini, chunki yetkazib beruvchini tanlash toʻgʻrisidagi qaror allaqachon qabul qilinganligini bildiradi, va boshqa ehtimoliy yetkazib beruvchilar bilan muloqotda boʻlishning maʼnosi yoʻq. Ochiq mijoz har doim bitim tuzish va kerakli tovarni sotib olishdan haqiqatan manfaatdor boʻlganda aloqaga chiqadi. Buyurtmachi va tender ishtirokchilari oʻrtasida aniq va shaffof aloqa mavjud boʻlmaganda, hech bir aqlli yetkazib beruvchi noma'lum narsada ishtirok etib, tavakkal qilmaydi. Ehtimol, u ishtirok etishdan bosh tortadi, chunki aniq oʻzaro anglashuv va ochiq muloqotsiz savdolarni oʻtkazish mumkin emas. 22.04.2021-yildagi "Davlat xaridlari toʻgʻrisida"gi OʻRQ-684-son Qonunning 46-moddasi buzilmoqda, unda davlat xaridlari jarayonida quyidagilarga yoʻl qoʻyilmasligi aytiladi: ishtirokchilarni kamsitish, bir ishtirokchiga ikkinchisiga zarar yetkazgan holda imtiyoz yoki preferensiyalar berish, shuningdek, Qonunning 6-moddasida davlat buyurtmachisi xarid qilish tartib-taomillarini tashkil etish va oʻtkazish uchun masʼul shaxsni belgilashi shartligi aytiladi. Davlat xaridi jarayoniga bevosita jalb qilinmagan tashqi kuzatuvchi (jurnalist) uchun ushbu xavfni mustaqil ravishda kuzatib borish ancha murakkab hisoblanadi. Ammo tushuntirish berishga va potensial yetkazib beruvchilar bilan aloqaga chiqishga tayyorlikni tenderda ishtirok etayotgan yetkazib beruvchilarga kommunikatsiyalar uchun murojaat qilish orqali tekshirish mumkin. Agar ular buyurtmachining tushuntirish berishga tayyor emasligini tasdiqlasa, bu til biriktirish yoki xarid toʻgʻrisidagi qonun hujjatlarining boshqa buzilishlaridan dalolat berishi mumkin.	
5. Noxolis baholash	Buni komissiya arizalarni koʻrib chiqishda ishtirokchiga baholash mezonlarida koʻrsatilmagan takliflar uchun qoʻshimcha ballar berganda yoki u tomonidan koʻrsatilgan maʼlumotlarning toʻgʻriligi va ishonchliligini tekshirmaganda kuzatish mumkin. *Masalan, baholash jarayonida komissiya ishtirokchilarning xarid predmetiga taalluqli boʻlmagan koʻrsatkichlari va yutuqlarini eʼtiborga oladi.*	
6. Tenderga buyurtmanomalarni asossiz rad etish	Davlat organi ishtirokchilarning arizalarini asossiz yoki tegishli tushuntirishlarsiz rad etadi. Kamchiliklar arzimas boʻlsa-da, ularni tezda tuzatish mumkin boʻlsada, degan bahona bilan firmaning tender yoki auksionda ishtirok etishi istisno qilinadi. *Masalan, texnik topshiriqda ishlarni bajarish uchun zarur boʻlgan materiallarning narxini smetada aks ettirish zarurligi haqida hech narsa deyilmagan, ammo*	

	buyurtmachi ushbu hisob-kitoblar smetada aks ettirilmaganligi sababli arizani rad etadi.	
7. Affillanganlik va buyurtmachi va ishtirokchi o‘rtasidagi aloqa	Buyurtmachilar va tender ishtirokchilari o‘rtasidagi affillangan aloqa davlat xaridlarida tez-tez uchraydigan qoidabuzarlikning yana bir turidir. Agar xarid ishtirokchilari orasida umumiy rahbar yoki benefitsiar, pirovard natijada mulk huquqiga ega bo‘lgan yoki yetkazib beruvchini nazorat qiluvchi shaxs bo‘lsa, ular affillangan va bitta bitimga manfaatdor deb hisoblanadi, Raqobat to‘g‘risidagi qonunga muvofiq esa, ushbu moddaning kimoshdi savdosida o‘zaro manfaatdor shaxslarning ishtirok etishi taqiqlanadi. Ishtirokchi asosiy benefitsiar mulkdor to‘g‘risidagi axborotni oshkor qilishi shart ("Davlat xaridlari to‘g‘risida"gi Qonunning 4-modda 1-qismining 1-kichik bandi, 23-modda 3-qismining 3-kichik bandi). Zamonaviy sharoitda bunday aloqalar kuchaytirilgan nazorat tufayli kamroq ko‘zga tashlanadi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqani aniqlash qiyinlashadi, chunki ishtirokchilar ehtimoliy oqibatlarni anglab yetganliklari sababli aniq xatolardan qochadilar. Ilgari, buyurtmachi ishtirokchi kompaniyaning ta’sischisi yoki direktori bo‘lishi va u bilan shartnomalar tuzishi mumkin bo‘lganida, bunday qoidabuzarliklar ko‘proq uchrar edi. Xarid komissiyasi tanlov va tender o‘tkazishda ishtirokchilarning affillangan aloqasi mavjudligini tekshirishi shart. Agar ishtirokchilarning ta’sischilari, buyurtmachi yoki tashkilotchi vakili, operator yoki komissiya a’zosi va ishtirokchining ta’sischisi yaqin qarindoshlik aloqalariga ega bo‘lsa, ularni ishtirok etishdan chetlashtirish zarur, Qonun bunday ishtirokchilarning bitta lotda qatnashishini taqiqlaydi, ("Davlat xaridlari to‘g‘risida"gi Qonunning 23-moddasi 4-qismi, 42-moddasi 1-qismi 6-kichik bandi). Affillanganlik ehtimoli to‘g‘risidagi va tasdiqlash uchun qo‘shimcha tekshiruvni talab qiladigan signallar quyidagi belgilarni o‘z ichiga oladi: Shu sababli tender bir necha marotaba o‘tkazilmaganida ishtirokchilarning yo‘qligi. Bu raqobatchilarni cho‘chitib yuborgan lotga qo‘yiladigan o‘ta qat’iy yoki noreal talablardan dalolat berishi mumkin. Murakkab sharoitlar tufayli ishtirokchilarning cheklangan soni, masalan, buyurtmachi ishlab chiqaruvchidan avtorizatsiyani talab qilishi. Ba’zi hollarda, ayniqsa, sertifikatlashni talab qiladigan murakkab texnik qurilmalar, ixtisoslashtirilgan uskunalar yoki mahsulotlar haqida gap ketganda, avtorizatsiya talabi asosli bo‘lishi mumkin. Biroq, agar u asossiz ishlatilsa, bu raqobatni sun’iy cheklash yoki ma’lum bir yetkazib beruvchilarning afzal ko‘rishidan dalolat beradi. Sertifikatlar mamlakatga tovar amalda olib kirilgandan keyin beriladigan yoki yangilanadigan tovarlarni import qilishda hujjatlarni	

	topshirish bosqichida sertifikat taqdim etish sharti asossiz talab hisoblanadi. Qarz mablag‘lari yoki buyurtmachi va yetkazib beruvchi o‘rtasida boshqa moliyaviy munosabatlar mavjud bo‘lgan moliyaviy aloqalar, mashina va uskunalarni bir-biriga ijaraga yoki lizingga berish, pudrat shartnomalarida ishtirok etish. Tender takliflarining cheklangan soni, ayniqsa, agar bitta yetkazib beruvchi ko‘pincha aniq afzalliklarsiz yutib chiqsa. Tender hujjatlarida bir yetkazib beruvchiga qo‘yiladigan talablar. Ma’lum bir yetkazib beruvchiga qulay bo‘lgan tender hujjatlarida tez-tez o‘zgarishlar.	
8. “Doimiy yetkazib beruvchi”	Davlat xaridlarida tez-tez uchraydigan qoidabuzarlikning navbatdagi turi "doimiy yetkazib beruvchilar" hisoblanadi. Bu turdagi qoidabuzarliklar aynan bir kompaniya doimiy ravishda muayyan lotlar bo‘yicha tenderlarda g‘olib bo‘lib turishi bilan tavsiflanadi. Bir qarashda, bunday tenderlar oddiy tenderlarga o‘xshab ko‘rinadi, ammo savdo jarayonida aniq bo‘ladiki, mijozning doimiy hamkori bo‘lgan kompaniyalardan biri yuqoriroq narxni taklif qiladi va yakunda yagona da’vogar bo‘lib qoladi. Raqobatning ko‘rinishiga qaramay, bitimlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu tenderlarda g‘olib har doim bir xil bo‘ladi. Shuni yodda tutish kerakki, bitta kompaniya tomonidan tenderlarni muntazam ravishda yutib borish har doim ham qoidabuzarlik alomati bo‘lavermaydi. Bu takliflarning yuqori sifati yoki kompaniyaning ixtisoslashtirilgan ekspertizasi natijasi bo‘lishi mumkin. Biroq, shubha uchun asoslar mavjud bo‘lganda, qoidabuzarliklarni aniqlash uchun sinchkovlik bilan va xolisona tahlil qilish zarur. Quyida buni tekshirishga yordam beradigan bir nechta yondashuvlarni keltiramiz: Buyurtmachining tenderlar tarixini tahlil qilish bir kompaniya haqiqatan ham tenderlarda muntazam g‘olib chiqishini va insofsiz raqobat yoki kelishuvdan shubhalanish uchun asoslar mavjudligini aniqlashga yordam beradi. Raqobatni asossiz ravishda cheklaydigan yoki ma’lum bir kompaniya uchun foydali bo‘lgan o‘ziga xos shartlar yoki talablar bo‘yicha tender shartlarini taqqoslash. Manfaatlar to‘qnashuvini buyurtmachi va g‘olib kompaniya o‘rtasida shaxsiy yoki ishbilarmonlik aloqalari mavjudligini tekshirish, bu manfaatlar to‘qnashuvidan dalolat berishi mumkin. Adolatsiz yoki shaffof bo‘lmagan tartib-taomillarga ishora qilishi mumkin bo‘lgan tenderning boshqa ishtirokchilarining shikoyatlari va murojaatlari yoki uchinchi tomonlarning kuzatuvlarini monitoring qilish.	

	Shubhali faktlar aniqlangan taqdirda vaziyatni chuqurroq tahlil qilish va huquqiy baho olish uchun yuridik ekspertlar bilan maslahatlashish. Jiddiy shubha tug‘ilganda mustaqil tekshiruv o‘tkazish uchun nazorat organlari bilan hamkorlik qilish.	
9. Sodiq tender komissiyasi	Bu turdagi buzilish taklifni baholashda ballarni pasaytirishdan iborat. Ideal holatda davlat xaridlarida takliflarni baholash xolis va aniq belgilangan mezonlar asosida amalga oshirilishi lozim. Xarid komissiyasi tanlov hujjatlari loyihasini Qonun talablariga muvofiqligini yuzma-yuz majlisda yoki masofadan turib ko‘rib chiqadi va tanlov takliflarini baholash mezonlarini belgilaydi. Tanlovga tayyorgarlik doirasida baholash mezonlari ro‘yxati belgilanadi, bunda har bir mezon o‘zining vazni yoki ahamiyatiga ega bo‘ladi (masalan, narx 1 og‘irlikdagi ustuvor mezon bo‘lishi mumkin, boshqa, kamroq muhim jihat 0,1 og‘irlikdagi mezon bo‘lishi mumkin). Tanlov davomida kelib tushgan barcha takliflar ekspertlar tomonidan ushbu mezonlar asosida baholanadi. Har bir mezon uchun talabnomalarga muayyan miqdordagi ballar beriladi. Ishtirokchining umumiy yakuniy bali to‘plangan ballarni tegishli mezonning vazn koeffitsiyentiga ko‘paytirish va keyinchalik ushbu ballarni qo‘shish yo‘li bilan hisoblanadi. Baholash natijalariga ko‘ra eng ko‘p ball to‘plagan ishtirokchi tanlov g‘olibi bo‘ladi. Biroq tender to‘g‘risidagi e’lon shartlarida baholash mezonlari aniq ifodalanmagan bo‘lsa, komissiya subyektiv talqin qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu, masalan, davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganlik to‘g‘risidagi guvohnoma, ruxsat beruvchi litsenziyaning mavjudligi yoki yo‘qligi yoki muayyan turdagi ishlar uchun guvohnoma kabi bir xil mezon uchun turli miqdordagi ballarda namoyon bo‘lishi mumkin. Bir holatda kompaniyalar bunday hujjat uchun 5 ball, boshqa bir kompaniya uchun esa 10 ball qo‘yishlari mumkin, garchi litsenziyaning mavjudligi o‘z-o‘zidan ustunlik bermasa ham. Baholash jarayonida aynan nima ustuvorligini aniq ko‘rsatuvchi mezonlar aniq ko‘rsatilmaganligi sababli, bu tender ishtirokchilari uchun chalkashliklar keltirib chiqaradi va tortishuvlarning ikkala tomonini ham charchatadigan uzoq davom etadigan munozaralarga sabab bo‘ladi. Ba’zida ishtirokchilarning juda bema’ni baholari mavjud, masalan, korrupsiyaga qarshi kurash qoidalari talabi bo‘lgan shablonli xatning mavjudligi kabi mezon bo‘yicha. Bu xat majburiy hujjatlar ro‘yxatiga kiradi va har bir ishtirokchi shunchaki imzo chekishi va muhr bosishi kerak. Shunday qilib, bu xatlar ham "ballar bilan o‘ynash" vositasi va yakuniy natijani soxtalashtirish uchun qulay vaqt	

	Sodiq tender komissiyasi to‘g‘risida guvohlik berishi mumkin bo‘lgan signallar quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin: Tenderning texnik yoki malakaviy qismi bosqichida qatnashchilarni narx qismigacha qo‘ymasdan chiqarib tashlash. Imtiyozli yetkazib beruvchilardan tashqari barcha salohiyatli ishtirokchilarning malakasi yoki texnik tavsiflari bahosini pasaytirish, narx takliflari ko‘rib chiqilgunga qadar ularni chiqarib tashlash. Ishtirok etish bayonnomasidagi har bir ishtirokchining takliflarini tahlil qilish va ishtirokchilarning malaka talablariga muvofiqligini taqqoslash orqali aniqlanadi. Baholarning oldindan belgilangan mezonlarga mos kelmasligi. Baholashning aniq uslubiyotining mavjud emasligi yoki baholash mezonlarida asossiz o‘zgarishlar. Turli ishtirokchilarda bir xil mezonlarning turlicha baholanishi. Komissiyaning baholashlarga mantiqiy va asoslangan tushuntirishlar berishdan bosh tortishi. **Boshqa ishtirokchilarning** o‘z takliflariga adolatsiz baho berilganligi haqidagi **shikoyatlari**.	